

Problematika lidsky důstojného umírání

T322 Teologická etika 1
VOŠ Jabok

Mgr. Zdenko Š Širka, ThD

1. Úvodní poznámky

- ▶ Rozhodování a jednání spojené s koncem lidského života
- ▶ Především: důstojné umírání a eutanázie
- ▶ Argumentační nástroje: právo na seburčení, autonomie pacienta, soucit, milosrdenství vzhledem k utrpení, étos lékaře, kvalita života, paliativní péče.
- ▶ Co je to důstojná smrt/umírání?
- ▶ Mají nevléčitelně nemocní a umírající lidskou důstojnost?

2. Pojmy.

- ▶ **Eutanázie:** - usmrcení / nevléčitelně nemocný / jeho žádost / třetí osoba / vymezené právní podmínky
 - ▶ Eutanázie ≠ usmrcení pacienta na jeho žádost
 - ▶ Eutanázie není legální, jenom jsou dané podmínky, když lékař není trestněprávně stíhán.

 - ▶ Eutanázie podle Světové Lékařské Asociace:
 - ▶ „vědomé a úmyslné provedení činu s jasným záměrem ukončit život jiného člověka za následujících podmínek: subjektem je kompetentní informovaná osoba s nevléčitelnou chorobou, která dobrovolně požádala, aby její život byl ukončen, jednající ví o stavu této osoby a o jejím přání zemřít a páchá tento skutek s prvořadým úmyslem ukončit život této osoby a skutek je proveden se soucitem a bez osobního zisku.“
 - ▶ **Asistované suicidium (sebezabití)**
 - ▶ jednání, jež pomůže pacientovi se zabít, když toho sám není schopen a přeje si zemřít s takovou asistencí.
-

2. Pojmy.

Aktivní a pasivní eutanázie (konání a nekonání)

- ▶ *aktivní*: jednání, jež vědomě a záměrně směřuje k ukončení života pacienta
 - ▶ Např. se neprovedou či ukončí opatření, která prodlužují život pacienta: ukončí se dialýza ledvin u pacienta s pokročilým selháním orgánů; odpojí se umělá výživa nebo dýchání u pacienta s nevratným stavem, rezignace na medicínské opatření, jeho redukce či ukončení u těžce nemocných pacientů.
 - ▶ Pojem tedy není závislý na způsobu jednání, tzn., zda se něco aktivně udělá nebo pasivně neudělá
 - ▶ Je objasňováno tím, že nezamýšlí bezprostředně zabití pacienta, ale počítá s úmrtím jako posledním důsledkem jednání lékařů.
 - ▶ Kritika? Je tam rozdíl?
-

2. Pojmy.

- ▶ Pasivní:
 - ukončení léčby
 - pacient nedá souhlas k léčbě
- ▶ Lékař ví o smrti, počítá s ní jako s následkem jednání, ale jeho úmyslem není smrt *per se*, nýbrž jeho úmysl spočívá v tom nezdržovat eventuální proces umírání.
- ▶ Zda následek této rezignace na léčbu přivodí či nepřivodí skutečně smrt, není pro primární úmysl lékaře relevantní.
- ▶ Volbou ukončení terapie lékař pouze přiznává, že je léčba nesmyslná nebo nekryta vůlí pacienta, ale nesleduje tím cíl způsobení smrti.
- ▶ Je možné nechat vědomě zemřít těžce nemocného člověka, akceptovat jeho smrt i ji doporučovat, aniž by proto musela být smrt považována za vlastní účel.

2. Pojmy.

- ▶ **Kritéria** pasivní eutanázie:
 - ▶ **Kausalita.**
 - ▶ Odpojení respirátoru má u umírajícího s nedostatečným dýcháním za následek smrt.
 - ▶ Ukončení terapie je zde nutný důvod pro umírání pacienta. Bez ukončení terapie by pacient neumíral. Současně není ale toto odpojení dostatečným důvodem pro jeho umírání.
 - ▶ Kdyby totiž nebyl takto vážně nemocný, neumíral by tímto odpojením. Takže zde nutná, ale v žádném případě dostatečná podmínka pro umírání.
 - ▶ Kausalita mezi ukončením terapie a smrtí je jen omezená.
-

2. Pojmy.

- ▶ **Základní postoj k smrti:**
- ▶ Akceptování umírání jako součásti života / smrt lze očekávat, přijmout, připustit, ale ne způsobit / v tom je rozdíl mezi pasivní a aktivní eutanázií.

- ▶ **Přímá a nepřímá eutanazie.**
- ▶ Medicínské zákroky, které podají vysoké dávky léků na tišení bolesti a počítají i s možným zkrácením života pacienta jako s vedlejším účinkem
- ▶ Intence vs. vedlejší účinek
- ▶ Od trpícího pacienta nelze totiž požadovat, aby nedostal žádné léky proti bolesti.
- ▶ Nejde o to iniciovat proces umírání, ale vzít v potaz dřívější smrt, když by jinak pacient musel být ponechán ve stavu extrémních bolestí.

2. Pojmy.

- ▶ Eutanazie **historicky**:
- ▶ Řecky – dobrá smrt, bez bolesti (*Koho bohové milují, ten umírá mladý*)
- ▶ Křesťanství – na základě *imago Dei* odmítá vraždu a zabití
- ▶ Nacismus – program „Euthanasie“ (smrt z milosti)

3. Argumentace pomocí principu lidské důstojnosti

- ▶ Východiskové body:
- ▶ Ztráta či narušení vědomí a paměti nejsou znaky, které dovoluují upřít lidskou důstojnost.
- ▶ Lidská důstojnost není jenom respekt a ochrana, ale i závazek zajišťovat podmínky pro její naplňování
- ▶ Lidská důstojnost a právo na život: rozlišovat, ale neoddělovat.

- ▶ Otázka: Jak důstojně umírat a přispívat k tomu, abychom důstojně/dobře umírali?
- ▶ Možné odpovědi?

3. Argumentace pomocí principu lidské důstojnosti

- ▶ Lidská důstojnost: funkce **ochrany** (ochrana života, nedotknutelnost lidského života) a funkce **statusu** (svoboda, autonomie)
 - ▶ Vzájemná vyváženost / vyloučit jednostrannost
 - ▶ - jednostranně ochrana života a život jako absolutní dobro a vyloučí se autonomie pacienta, pak se ztratí ze zřetele svoboda a způsobilost praktického rozumu
 - ▶ - jednostranně znaky personality (autonomie, zájmy, sebeúcta, kvalita života), nepřiznávat lidskému životu žádnou hodnotu samo o sobě, tím se omezí svoboda všech a univerzalita lidské důstojnosti
 - ▶ **Ochrana života vs. autonomie**
 - ▶ Střední cesta: etika úcty k životu
-

3. Argumentace pomocí principu lidské důstojnosti

Vitalismus	Konsistentní etika života	Respekt k životu	Hodnota života
Lidský život je absolutní dobro	Lidský život je základní dobro	Lidský život má v sobě obsaženou hodnotu („intrinsic“)	Lidský život nemá žádnou v sobě obsaženou hodnotu
<ul style="list-style-type: none"> - Absolutní ochrana života - Autonomie je potlačena 	<ul style="list-style-type: none"> - Ochrana života jako prima facie-povinnost, příkaz konsistence - Autonomie je důležitým kritériem 	<ul style="list-style-type: none"> - Dalekosáhlá ochrana života - Autonomie získává zvláštní důležitost 	<ul style="list-style-type: none"> - Rozhodující je personalita (zájmy, autonomie, sebeúcta)
<ul style="list-style-type: none"> - Zachování každého lidského života, tedy i v jeho nejporušenější formě 	<ul style="list-style-type: none"> - Nutné zvažování dober (futility-debata) - Odmítnutí sebezabití a usmrcení na žádost 	<ul style="list-style-type: none"> - Významnost předchozího prohlášení pacienta - Sebezabití jako svobodné právo, skepse vůči usmrcení na žádost 	<ul style="list-style-type: none"> - Relativizace zákazu zabíjet u ne-osob - Přijatelnost napomáhání k suicidu a aktivní eutanázie

3. Argumentace pomocí principu lidské důstojnosti

- ▶ Česká lékařská komora (2010):
- ▶ lidská důstojnost + právo na sebeurčení
- ▶ *„především lidský život jako nejvyšší hodnotu a právo na sebeurčení nemocných a uchování jejich lidské důstojnosti“*
- ▶ Vztah mezi principy?
- ▶ Lidský život jako hodnota?
- ▶ Právo na ochranu života a právo na sebeurčení – oba vycházejí z principu lidské důstojnosti !

3. Argumentace pomocí principu LD – konkretizace - Charta prav umírajících

Charta prav umírajících (1999)

- ▶ Pilíře: vymezení základních práv (odvozena z LD a různými faktory ohrožena) a vymezení kroků zajišťujících ochranu LD

 - ▶ Faktory, které ohrožují základní práva:
 - nedostatečná dostupnost paliativní péče
 - důraz jenom na fyzické potřeby
 - umělé prodlužování procesu umírání nepřiměřeně
 - obavy nemocného ze ztráty autonomie
 - nedostatečná alokace prostředku pro péči
-

3. Argumentace pomocí principu LD – konkretizace - Charta prav umírajících

- ▶ Doporučení na ochranu a zajištění základních prav:

- uznáním a hájením nároku na komplexní paliativní péči,

Např. doporučení uzákonit nárok na paliativní péči a zajistit paliativní péči a tišení bolesti i tehdy, kdyby to znamenalo u příslušného jedince jako nežádoucí účinek zkrácení jeho života

- ochranou práva na sebeurčení,

Např. právo na úplnou informaci o zdravotním stavu a právo na přání nebýt informován; zajistit, aby nebyla osoba ošetřována a léčena proti své vůli

- zákazem úmyslného usmrcení těchto osob.

- ▶ Charta prav umírajících -> Konzistentní etika života

3. Argumentace pomocí principu LD – konkretizace – Evropský soud pro lidská práva

- ▶ **Pretty vs. Velká Británie (2002)**
 - ▶ *„konečné fáze nemoci jsou značně vyčerpávající a doprovázené ztrátou důstojnosti. Jelikož stěžovatelka pocítovala strach a úzkost z utrpení a nedůstojnosti v průběhu nemoci, naléhavě si přála mít možnost kontrolovat, jak a kdy zemře, a tak být utrpení a nedůstojnosti ušetřena.“*
 - ▶ Strach z nedůstojnosti anebo nemoc jako ztráta důstojnosti?
 - ▶ Výklad čl. 2 Právo na život Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: *„Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdy nesmí být úmyslně zbaven života“*. Dále se uvádí, že vyslovené přání nevléčitelně nemocné nebo umírající osoby zemřít *„nezakládá v žádném případě právní nárok na smrt z ruky jiné osoby“*, ani *„legální ospravedlnění činností, které úmyslně způsobují smrt“*.
-

3. Argumentace pomocí principu LD – konkretizace – Evropský soud pro lidská práva

- ▶ Stížnost: čl. 2 chrání právo na život i právo zvolit si, zda chce člověk žít, teda není v rozporu s povolením asistované sebevraždy.
- ▶ Rozsudek:
- ▶ právo na život se nemůže interpretovat tak, že v sobě zahrnuje i negativní aspekt, tedy právo zemřít
- ▶ Proto ESLP došel k závěru, že z čl. 2 EULPS nelze dovodit právo na smrt z ruky třetí osoby, ani s asistencí veřejného orgánu.
- ▶ **Zbavení života jenom za omezených okolností / státy mají přijímat opatření k ochraně života / nelze právně odvozovat právo na sebezabití.**

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ Synonyma?
- ▶ Autonomie: fundamentální koncepce člověka
- ▶ Sebeurčení: projev autonomie
- ▶ Obsáhnuté v Chartě práv umírajících (např. předchozí prohlášení vůle pacienta pro situace, kdy nebude moci se rozhodovat a vyjadřovat)
- ▶ Jde o snahu respektovat, chránit a zajišťovat autonomii pacienta, která vychází dle lidskoprávního pojetí z lidské důstojnosti.
- ▶ Je to argumentace zastánců eutanázie.

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ **Negativní právo na sebeurčení s hranicemi:**
- ▶ Právo na sebeurčení není předloženo jen jednostranně jako možnost vyjádřit svá přání a požadavky a chránit se odmítnutím něčeho, ale přidává se *podpora* sebeurčení, takže není třeba stavět a vykládat sebeurčení a pomoc a podporu okolí jako protichůdné a navzájem se vylučující.
- ▶ Právo na sebeurčení + podpora sebeurčení
- ▶ Člověk potřebuje podporu okolí / izolované sebeurčení je iluzorní představa

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ Etická rada Spolkové republiky Německo:
 - ▶ *„Nárok na sebeurčení osoby, ale i jeho obrácená strana – požadavek na sebeurčení –, utvářejí étos moderního vedení života. Lidé mohou a musejí sami rozhodovat, jak chtějí žít. Ovšem jedinec zůstává odkázán na solidaritu společnosti. Nikdo nemůže žít sám. Že potřebuje sebeurčení podporu skrze solidaritu, prostřednictvím níž se v některých případech stává vůbec teprve možným, by mělo být nesporné i v moderní občanské společnosti. Sebeurčení neznamená, že se člověk může rozhodovat bez jakékoli omezující podmínky.“*
-
-

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ **Svoboda a vzájemná odkázanost:**
- ▶ Svoboda od něčeho (tj. samostatnost)
- ▶ Svoboda k něčemu

- ▶ Princip autonomie zaveden jako princip ochrany / má se zabráňovat tomu, aby nebyl pacient instrumentalizován a nerozhodovali o něm druzí.
- ▶ Pacient má mít proto právo s léčbou či zákrokem souhlasit, nebo je odmítnout / jedná se o normativní pojetí autonomie jako bezpodmínečného nároku, které má být nezávislé na všech faktorech zdravotního stavu a soudnosti.

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

ALE

- ▶ Jestliže někdo vyjde z lidského bytí jako ze života ve vztazích, bude i jinak pohlížet na autonomii člověka a s tím spojenou argumentaci pomocí práva na sebeurčení.
 - ▶ Uplatnění práva na sebeurčení má své předpoklady i hranice.
 - ▶ Sebeurčení \neq nezávislost
 - ▶ Volba + závazek
 - ▶ Nemůže jít jen o izolovaného jedince, ale že se podle sebeurčení mohou chápat procesy stanovování právních norem.
 - ▶ Sebeurčení zahrnuje i druhé lidi (právní rámcové podmínky, sociální kontext).
-

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ Argument disponování **vlastním** životem:
- ▶ Eutanázie je trestná jenom když pacient nesvolil
- ▶ Požadavek smrti na základě vlastního sebeurčení se tu předkládá jako důsledek práva na sebeurčení, které se jinak respektuje v ostatních oblastech života.
- ▶ Kritika?

- ▶ Posuzování života **zvnějšku**:
- ▶ Instrumentalizace
- ▶ Ochrana náleží jen potud, jestliže je život prožíván z pohledu dotyčné osoby jako cenný.
- ▶ Dobrodiní? Soucit?

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

Jednostranné používání sebeurčení:

- ▶ Sebeurčení jako jediná hodnota
- ▶ Nebezpečí: eutanázie jako jedna ze služeb lékařů

Kritika:

- ▶ - akceptovat rozhodnutí pacienta \neq závazek pomoci mu
- ▶ - Prevence sebevražd?
- ▶ - Na vlastní sebepojetí a zhodnocení vlastního života má vliv i pohled druhých i zkušenost s nimi / izolovaný osamocený subjekt?
- ▶ Člověk se nezohledňuje jako vztahová bytost, jejíž autonomie je součástí vzájemné odkázanosti na druhé.
- ▶ Člověk nezávislý od druhých? Závislost na druhých je nedůstojná?

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ **Biblická perspektiva: Boží vzor solidární svobody a přikázání lásky**
- ▶ Svoboda + solidarita = solidární svoboda
- ▶ Naše morální povinnosti vůči umírajícímu nelze redukovat na formální ochotu, že budeme respektovat jeho vůli a učiníme ji měřítkem vlastního jednání.
- ▶ Podle křesťanského porozumění, fundamentální a bezpodmínečná důstojnost lidského života se nezakládá na jeho způsobilosti k nezávislému sebeurčení a jeho činnosti, ale na stvořitelské a ospravedlňující lásce, kterou člověk dostává od Boha v Ježíši Kristu.
- ▶ Prikázání lásky, „*umět plakat s plačícími a radovat se s radujícími*“

4. Argumentace pomocí autonomie a práva na sebeurčení

- ▶ základní povinnosti chránit lidský život ve všech jeho fázích
- ▶ závazek pečovat o člověka v nouzi
- ▶ Čas žít, čas umírat - uznat a přijmout konečnost svého života. Proto uvedené přikázání ani pojetí života jako daru neobsahuje povinnost žít za každou cenu, nelegitimuje tlak na pacienta, aby zachoval léčbu, ani nelegitimuje jednání, které mu bere právo odmítnout léčbu.
- ▶ Svoboda je odůvodněná vztahem s Bohem – život jako dar.

5. Doprovázení umírajících – étos lékařů

- ▶ zásada lékařského povolání „*to cure if possible, always to care*“ (jestliže je možno, tak léčit, vždy ale pečovat)
- ▶ nezahájení nebo ukončení této marné či neúčelné léčby „*neznamená omezení práv pacientů, ale naopak je sledován zájem pacienta tak, aby nedošlo k porušení základních medicínských a etických principů včetně nechtěného nedůstojného prodlužování umírání. Smrt, která je výsledkem přirozeného průběhu onemocnění, nemůže být považována za nepříznivý výsledek zdravotní péče*“
- ▶ „*nezahájení nebo nepokračování marné a neúčelné léčby nesmí být zaměňováno za eutanázii*“ (Stanovisko ČLK o přechodu z intenzivní na paliativní léčbu, 2010; Etický kodex).

5. Doprovázení umírajících – étos lékařů

- ▶ Eutanázie/pomoc k sebevraždě je nepřípustná a trestná
- ▶ *„Cokoli jste učinili pro jednoho z mých nejnepatrnějších, pro mě jste učinili“ (Mt 25,40).*
- ▶ Je zřejmé, že argumentace pomocí autonomie či posvátnosti života nestačí. Jde také o fundamentální právo na ochranu života, kvalitu života, zásadu nepoškodit, princip péče, odborné poznatky, cíle medicíny a závazky povolání lékaře i jiných profesí, spravedlnost a doprovázení umírajících osob.

6. Paliativní péče

- ▶ Charta práv umírajících i příklady lékařského étosu odmítly eutanázii i umělé prodlužování života za každou cenu
- ▶ Společný postoj, který se nesnaží vyhnout přijetí vlastní smrti a setkání s umíráním či se smrtí.
- ▶ Jako alternativa se nabízí paliativní péče, o níž když pacient ví a zakusí její přístup, opouští v drtivé většině případů žádost o eutanázii, kterou pak už nelze předkládat jako jedinou a poslední možnost, jak zbavovat utrpení a ulevit v umírání.

6. Paliativní péče

- ▶ Charta + paliativní péče: umírání je součást života, nechce smrt urychlovat ani oddalovat, ale zaměřuje se na mírnění bolestí a dalších potíží, a nabízí podporu.
 - ▶ Pallium (lat.) – plášť (zahalovat a chránit pacienta)
 - ▶ Definice: *„přístup, pomocí něhož se má zlepšit kvalita života pacientů a jejich rodin, když jsou konfrontováni s nemocí, jež ohrožuje život, a s ní spojenými problémy. Toto se má dít prostřednictvím prevence a mírnění utrpení, včasným poznáním a bezchybným pochopením a léčbou bolestí a dalších fyzických, psychosociálních a spirituálních problémů“* (Světová zdravotnická organizace, 2002)
-

6. Paliativní péče

- ▶ Paliativní péče jako naplnění lidsky důstojného umírání
- ▶ Eutanazie není jedinou možností jak se zbavit utrpení.

-
- ▶ Případné otázky, konzultace, dodatečné informace na sirka@jabok.cz

